

OSVRTI

LITTERAE SLAVICAE MEDII Aevi: FRANCISCO VENCESLAO MAREŠ SEXAGENARIO OBLATAE, Herausgegeben von Johannes Reinhart; Verlag Otto Sagner, München 1985, 427. str.

Zbornik je objavljen kao osma knjiga u nizu *Sagners slavistische Sammlung* i sadrži četrdeset priloga na sedam jezika, poredanih prema abecednom redu autora. Središnja je tema zbornika filologija i tekstologija starijih slavenskih jezika.

АНАТОЛИЙ А. АЛЕКСЕЕВ: *ГРЕЧЕСКИЙ ЛЕКЦИОНАРИЙ И СЛАВЯНСКИЙ АПРАКОС* (11-17). Dosadašnja istraživanja slavenskog aprakosa provodila su se tako da se on uspoređivao s kritičkim izdanjima grčkog tetraevandolja. Oslanjajući se na istraživanja grčkog aprakosa (Metzger 1963, 1972), autor ukazuje na neke sličnosti i razlike slavenskog i grčkog aprakosa (= lekcionar). Pokazuje da, uz sva slaganja, među aprakosom (slav.) i lekcionarom (grč.) ima i bitnih razlika: u lekcionaru je nepoznato kolebanje u izboru leksičkih sinonima koje je vrlo karakteristično za aprakos. Stoga autor zaključuje da se pri izučavanju slav. aprakosa moraju razlučiti tekstovne od leksičkih varijanti. Tekstovne su varijante odraz analognih pojava u lekcionaru, gdje su rezultat dugog perioda formiranja lekcionara.

MOSHÉ ALTBAUER: *ONE PERICOPE FROM AN OLD-RUSSIAN PRAXAPOSTLE* (19-29). Autor analizira jednu od četiri perikope iz Djela apostolskih u staroruskom praksapostolu iz sinajskog slavenskog rukopisnog kodeksa br. 39 kao primjer tekstovne različitosti ovog praksapostola od drugih slavenskih apostola i praksapostola. Komparativnom analizom devet stihova perikope utvrđuje pet razlika prema drugim apostolima što govori da je taj praksapostol vrijedan pažnje slavista.

GERHARD BIRKFELLNER: *SLAVISCHE BIBLIOMANTIE* (31-51). U uvodnom se dijelu govori o karakteristikama, vrstama i značenju crkvenoslavenske apokrifne literature, posebno o prognostičkoj literaturi koja je kod Slavena bila vrlo raširena. Autor kaže da ovi tekstovi potječu iz jedne od donjih ladica bizantske pisane predaje. Glavni dio priloga govori o tzv. »Samuelovu proročanstvu«, tekstu za gatanje uz psaltir ili evanđelje koji je poznat u srpskoj i bugarskoj predaji. Birkfellner donosi tekst u cjelini, zatim ga komentira i vrednuje. Tekst je na

staroslavenski preveden s grčkoga. Njegov je mantički sustav primjenjiv samo na grčki tekst psaltira ili evanđelja, jer su među brojevima zastupljena samo 22 slova, što znači da je pri prevođenju mehanički prenesen grčki slovni sustav.

HENRIK BIRNBAUM: *ZUR PROBLEMATIK DES WESTKIRCHENSLAVISCHEN* (53-65). Postojanje tzv. zapadno crkvenoslavenskog danas je izvan sumnje, iako još uvijek ima nejasnoća u vezi s time. Npr. nije razjašnjeno pitanje pripadnosti tekstova, tj. pitanje da li su oni hrvatski ili češki. Osim Praških i dijelom Kijevskih listića, nema nijednog teksta čije je češko podrijetlo sigurno. Tu se mišljenja među slavistima jako razlikuju. Za apokrifni tekst Nikodemova evanđelja koji je F. V. Mareš uvrstio u svoju Antologiju čeških crkvenoslavenskih tekstova autor (kao i A. Vaillant) smatra da je najvjerojatnije preveden u nekom hrvatskom benediktinskom samostanu na jadranskoj obali, što potvrđuju i istraživanja B. Grabar (1979).

IVAN DUJČEV: *ZUR BIOGRAPHIE VON JOHANNES DEM EXARCHEN* (67-72). Prilog je rekonstrukcija biografije pisca Ivana Egzarha. Autor pokušava odrediti kada je i gdje rođen, kada je umro i koje je mjesto zauzimao u bugarskoj državi. Zaključuje da se Ivan Egzarh rodio početkom druge polovice 9. st., da je umro 917. ili 918. i da je vjerojatno bio opat u samostanu u Pliski ili Preslavu. Njegovo obrazovanje i mjesto gdje ga je stekao nije moguće odrediti. Na osnovu činjenice da se Ivan, nepunih sedam godina po dolasku Metodijevih učeni-

ka u Bugarsku, javlja kao obrazovan prevoditelj i pisac, autor postavlja hipotezu o literarnoj djelatnosti u Bugarskoj već prije dolaska Metodijevih učenika.

JAMES FERRELL: *CHRISTIAN NAMES OF THE TYPE ДАНИЛЪ (ДАНИЛО, ДАНИЛА) IN OLD RUSSIAN SOURCES* (973-74). Neka kršćanska imena koja su u ruski ušla iz grčkih izvora imaju u nom. jed., uz -ъ, i nastavke -о i -а. Mnogo je nagađanja o postanku ovih oblika. Nastavke -о i -а autor objašnjava prenošenjem deminutivnog sufiksa -ил, koji je u slavenskom srednjem rodu, iz domaćih imena u strana. Sve počinje raščlanjivanjem nekoliko posuđenih imena (Danil i Kuril) na »kvazi« sufiks -ил i osnovu. Velika rijetkost nominativnog nastavka -ъ u domaćim deminutivnim imenima doprinijela je tada bržem širenju oblika sa -о na ova imena. Iz nekoliko navedenih oblika -о se zatim proširilo i na ostala imena, prvo na imena na -л-, a zatim i na druga kršćanska imena.

BISERKA GRABAR: *OSOBITOŠTI GRAFIJE I JEZIKA GLAGOLJSKOG FRAŠČIČEVA PSALTIRA* (75-96). Fraščičev psaltir, jedini hrvatskoglagoljski komentirani psaltir bizantskog tipa, izdvaja se od ostalih hrvatskoglagoljskih tekstova nizom grafijskih i jezičnih osobina stranih hrvatskoj redakciji. Na primjer: upotreba digrafa št umjesto Ч, pisanje gg ili ng za grč. γγ, brojne potvrde pisanja jerija (najčešće kao »apostrof + i«), ćirilicom pisane riječi u naslovu psalama, tragovi vokalizacije jerova kao e i o,

primjeri zamjene izvornog *o* poluglasom, tragovi miješanja nazala, velik broj riječi (oko 470) s jedinom potvrdom u njemu itd. Autorica zaključuje da je u osnovi ovog prijepisa ćirilski tekst makedonskog podrijetla čiji je prevoditelj bio izvrstan poznavalac grčkog jezika kao i izražajnih mogućnosti slavenskoga, o čemu svjedoči bogatstvo slavenskih sinonima za isti grčki izraz. (Vidi o prilogu A. A. Alekseva.)

JOSIP HAMM: *MORFONOLOGIJA SLAVENSKIH JEZIKA I NJEZINO ZNAČENJE ZA OPĆU LINGVISTIKU* (97-106). J. Hamm govori o morfonologiji i njezinu odnosu s morfologijom i fonologijom i u zaključku predlaže: 1. da se palatalizacije velara ne promatraju kao pojave nastale pod utjecajem prednjih glasova, već da se dopusti da su one na krajevima morfa i morfema mogle biti i rezultat morfoloških redukcija, 2. da prednji samoglasnici iza takvih palatala mogu biti posljedica, a ne uzrok palatalizacije i 3. da na to upućuje i cirkumfleksno *e - o* (v. r. *seló : p'ole*).

CHRISTIAN HANNICK: *DER LITURGISCHE STANDORT DER PRAGER GLAGOLITISCHEN FRAGMENTE* (107-117). Praške listiće veći na istraživača datira u 11. st. Predložak im je rusko-ckrvenoslavenska ćirilaska liturgijska knjiga s tragovima starijeg bugarskog prijepisa ili prijevoda. Prvi list sadrži deset eksapostelarija (svétilniki) za različite svetkovine uskrsnog ciklusa i drugog, nepomičnog dijela crkvene godine. Drugi list sadrži himne iz oficija muke. Liturgijsko je mjesto drugog lista utvrđeno. Proble-

matičan je prvi list koji je palimpsest i čije je donje pismo identično s onim na drugom listu. Neki eksapostelariji nisu dosad bili identificirani pa su se pojavile teze da su prevedeni s latinskoga ili da su originalne slavenske tvorvine. Autor odbacuje takve teze i zaključuje da su Praški listići važan spomenik bizantskoga crkvenog pjesništva na slavenskom jeziku. Drugi je list najvjerojatnije pripadao triodu, a možda se radi i o fragmentu stihirara (ako predložak potječe iz Bugarske). Ako je prvi list pripadao istoj liturgijskoj knjizi kao i drugi, onda je vjerojatno dio tropologiona. Kratkoća teksta onemogućuje jednoznačno određenje liturgijske knjige iz koje su Praški listići istrgnuti. Oni su dobro istraženi s jezičnopovijesnog stajališta, tako da za budućnost ostaje još samo metričko-muzikološka analiza i tekstološko vrednovanje spomenika.

GEORG HOLZER: *DER SLAVISCHE INSTRUMENTAL PLURAL DER HARTEN O-STÄMME* 119-126). Podrijetlo praslavenskog nastavka za instrumental množine *-y* nije jasno i o njemu ima mnogo mišljenja. Sigurno je ipak da, prema glasovnim zakonima, nije mogao postati od indoevropskoga **-ois*. Indoevropsko **-ois* moglo je prema glasovnim zakonima u praslavenskom dati samo **-i* koje izaziva drugu palatalizaciju. Autor se pita da li je to rekonstruirano **-i* sačuvano igdje u slavenskim jezicima i daje potvrđan odgovor. Taj se nastavak po Holzerovu mišljenju može naći u starijim tekstovima u hrvatskom ili srpskom, slovenskom, slovačkom i ru-

skom. Najvažnije su potvrde u hrvatskom ili srpskom, jer su brojnije i starije nego u drugim jezicima. Do sada se to *-i* objašnjavalo analogijom. Autor daje dva argumenta za to da je *-i* nastalo iz *ie*. **-ois*: 1. takvo je rješenje jednostavnije i 2. materijal je slabo istražen, pa možda postoje i starije potvrde od zabilježenih.

GERTA HÜTTL-FOLTER: *ZU DEN VERBEN UND DEVERBATIVEN MIT DEM PRÄFIX U3- IM RUSSISCHKIRCHENSLAVISCHEN*

(127-132). B. Ljapunov, pri opisu ruske gramatike Vostokova (Slavia VII, 1929), navodi dva značenja glagola s prefiksom *u3-* (prasl. **jbz-*): izlučno i ekshaktivno, tvrdeći da su u izlučnom značenju ti glagoli crkvenoslavenske posuđenice, a u ekshaktivnom ne, čak i onda kad postoji paralelna istočnoslavenska tvorba s prefiksom *бѣ-*. Autorica daje pregled glagola na *u3-* iz Laurencijeva ljetopisa koji nisu obrađeni kod G. I. Belozerceva (1964) i zaključuje da ih sve treba smatrati crkvenoslavenskim, bez obzira na ekshaktivno ili izlučno značenje. Svoje mišljenje argumentira (na str. 129) sa šest različitih razloga.

RADOSLAV KATIČIĆ: *KARL IV. UND DIE »LIBURNISCHE« SPRACHE* (133-141). U svjetskoj povijesti Jacobusa Philippusa Bergomensisa (Venecija 1506) navodi se da je Karlo IV. u njemačkom carstvu, uz latinski, talijanski, francuski i njemački, njegovao i »liburnijski« jezik. Nije lako odrediti koji se jezik krije iza ovog imena. Autor smatra teško održivim objašnjenje da je to književni jezik

hrvatskih glagoljaša koji je Karlo također dobro poznao. Najvjerojatnijim smatra objašnjenje da se radi o češkom koji je Karlo smatrao svojim vlastitim izvornim jezikom (koji je prvi naučio). Upotrebu imena »liburnijski« objašnjava ovako: »So dürfte auch im Geschichtswerk des Bergomensis *Liburnice* humanistisch für *Croatice* stehen, dieses aber für *Slavice*, was in der Vorlage gestanden sein muss, und die ganze slawische Sprachenwelt, aber an erster Stelle das Tschechische, bedeutet hat.« (str. 141).

HELMUT KEIPERT: *NIL KURLJATEV UND DIE RUSSISCHE SPRACHGESCHICHTE* (143-156).

Autor razmatra predgovor drugoj verziji prijevoda psaltira Maksima Grka koji je napisao njegov učenik Nil Kurljatev, a koji slovi za najraniji primjer negativnog vrednovanja drugoga južnoslavenskog utjecaja u Rusiji, i izvodi ove zaključke važne za rusku jezičnu povijest: 1. predgovor je prvenstveno polemika protiv metropolita Kiprijana na temelju teksta psaltira, a samo dio njezinih argumenata doista pogada cilj. 2. Zbog ograničenosti na psaltir, ova se kritika ne može bez daljnega uzeti kao opće odbacivanje drugoga južnoslavenskog utjecaja. 3. Pretjerano bi bilo smatrati Nila braniteljem književnog jezika zasnovanog na govornom ruskom. On nazivom »ruski« označava ruskocrkvenoslavenski. 4. Nilov je predgovor važan događaj u ruskoj jezičnoj povijesti, jer se tu prvi put u Rusiji susreće književnojezična samosvijest koja se bori protiv određenih neruskih osobina u jeziku.

ОЛЬГА А. КНЯЗЕВСКАЯ: *ОТ-РЫВОК ДРЕВНЕРУССКОЙ РУКОПИСИ КОНЦА XII – НАЧАЛА XIII ВЕКА* (157-170). Prilog je opis i identifikacija jednog zagubljenog pa ponovo pronađenog rukopisa. Radi se o fragmentu (6 listova pergamene) crkvenog ustava (tipikona) iz biblioteke Oblasnog etnografskog muzeja grada Kurska. Na temelju osobitosti pisma i jezika autorica zaključuje da je Kurski odlomak pisan u sjeverozapadnoj Rusiji (Novgorodska oblast) i datira ga na kraj 12. ili početak 13. st. Uzimajući u obzir i njegove paleografske i kodikološke osobitosti, zaključuje da je odlomak bio dio iste rukopisne knjige s Ustavom Novgorodske Sofijske biblioteke br. 1136. Odlomak je zanimljiv ne samo zbog svoje starine, već i kao svjedočanstvo o povijesti ruske kulture. U njemu se spominje Žitje kijevskog kneza Vladimira Svjatoslaviča kao već postojeće djelo koje uključuje i mučenje svetih Borisa i Gleba. Najranija dosad poznata djela koja izvještavaju o Žitju iz 14. su do 16. st., a ni u jednom od njih nema mučenja Borisa i Gleba.

FRANTIŠEK KOPEČNÝ: *EINIGE SLAWISCHE VERBA DICENDI LALLISCHEN URSPRUNGS* (171-178). Onomatopoetika i lalija su, po autoru, iskonska onomatska vrela ljudskog vokabulara. Lalijska se sfera, međutim, često zaboravlja i uključuje u onomatopejsku. Bitna je razlika između onomatopeje i lalije da je onomatopeja motiviranija i stoga simbolička, a lalija je samo vrlo općenito simbolička i stoga od početka različito konvencio-

nalizirana. Autor pokazuje da iz lalijske osnove, neutraliziranjem i glasovnim preuređenjem (Lautregelung), nastaju normalni glagoli koji se preuzimaju u običan stil. Tako je na primjer lalijskog podrijetla i slavenski glagol **rekti* kao i neki drugi sasvim obični glagoli govorenja.

VLADIMÍR KYAS: *K EVANGELNÍMU TEXTU CÍRKEVNĚSLOVANSKÝCH BESĚD* (179-183). Autor istražuje mjesta gdje se evanđeoski tekst Dijaloga Grgura Pape slaže sa staročeškim evanđelistarom (Seitenstettski), a razlikuje od staroslavenskog teksta (Asemanov ili Zografski). Ta mjesta predstavljaju početak čehiziranja staroslavenskog evanđelistara i to vjerojatno pod utjecajem prijevoda nekih mjesta iz upotrebe evanđelja u latinskoj liturgiji ili iz kateheze u doba supostojanja slavenskog i latinskog bogoslužja. O daljem razvoju evanđeoskog teksta nema svjedočanstava. Najstariji češki prijevod evanđelistara iz druge polovice 13. st. nema više staroslavenizama, osim onih koji su već odavno postali dio češkoga jezika. Ti su elementi u češki prijevod dospjeli preko usmeno tradiranog češkog prijevoda koji je bio nejedinstven i krnj, ali je sačuvao neke dijelove evanđeoskog teksta iz Dijaloga.

HORACE G. LUNT: *SLAVS, COMMON SLAVIC, AND OLD CHURCH SLAVONIC* (185-204). U prilogu se obrađuju dva problema: etimologija riječi *Slověne* i pitanje kako je tako rasprostranjen jezik kao što je bio praslavenski mogao stoljećima ostati jedinstven, bez cijepanja na

dijalekte. Nakon razmatranja i pobijanja dosadašnjih etimologija, autor predlaže svoju prema kojoj je izvorni korijen riječi *Slovène* bio **slov-én-j-*, vjerojatno posvojni pridjev koji označava »grupu koja pripada S-u«. Dakle **Slovéni* su »Slovénovi ljudi«, odnosno »ljudi Slavnoga (ili Veličanstvenoga)«. U vezi s drugom temom, autor zaključuje da je normalan lingvistički razvoj predslavenskog i najranijih slavenskih dijalekata morao rezultirati mnoštvom regionalnih dijalekata. Intervencijom stepskih naroda, prije svega Avara, koji, između 500. i 750. g. n. e., organiziraju vojne jedinice sastavljene od Slavena i drugih etničkih grupa, stvara se slavenska lingua franca koja se širi slavenskim teritorijem (pa čak i izvan njega) zatirući stare dijalekte i jezike. Taj novi jednolični jezik vrlo je stabilan još u 9. st. s malim brojem novih lokalnih izoglosa koje su se počele formirati prije pismenog fiksiranja staroslavenskoga. Autor smatra da te izoglose nemaju nikakve veze sa slavenskim dijalektima prije 600. g.

LADISLAV MATĚJKA: *TŘI CÍRKEVNĚSLOVANSKÉ LEGENDY SVATOVÍTSKÉ* (205-209). Od niza latinskih legendi o sv. Vidu dvije su prevedene na crkvenoslavenski. Stariji je prijevod nastao u 10. a možda već i u 9. st. u Velikoj Moravi. Drugu mlađu legendu preveli su u 13. ili početkom 14. st. hrvatski glagoljaši u obliku brevijarskih čitanja prema rimskom uzoru. Tematski, a i obradom, latinski predložak ove legende razlikuje se od predložka prvog prijevoda. Prva je legenda dospjela i do Istočnih Slavena,

vjerojatno direktno sa Zapada, jer je kod Hrvata nema. Poseban je problem Marešova Proložna legenda koja je više slobodno prepričavanje nego prijepis prijevoda prve verzije. Autor proložne legende nije imao namjeru prepisati svoj izvor, već ukratko prepričati njegov sadržaj pri čemu se nije osjećao vezanim izražajnim sredstvima predložka. Ona je tako prestala biti prijepis prijevoda s latinskog i postala je pučka pripovijetka. To je za Matějku razlog da je nazove trećom legendom i da je time odijeli i od prve i od druge.

АНГЕЛИНА МИНЧЕВА: *ЗА ХАРАКТЕРА НА КОНКУРЕНЦИЯТА МЕЖДУ ИНФИНИТИВ И ДА-ИЗРЕЧЕНИЕ В СТАРОБЪЛГАРСКИТЕ ПАМЕТНИЦИ* (211-221).

Autorica smatra neodrživom tezu o raširenosti rečenica sa *da* u staroslavenskim tekstovima kao umjetno izazvanoj pojavi pod utjecajem grčkoga, kao i pretpostavku dosadašnjih istraživača da je pri prijevodu grčkog infinitiva *da* tek naknadno istisnulo infinitiv. Ona smatra da je književna norma o raspodjeli infinitiva i rečenica sa *da* u prvotnim staroslavenskim prijevodima određena implicitnom normom narodnog jezika koji je u osnovi staroslavenskoga. Prvi prevoditelji na staroslavenski nisu se kolebali pri izboru slavenskog infinitiva ili rečenica sa *da*, već su se koristili jednim od tih sredstava prema točno određenim kriterijima od kojih je najvažniji semantički kriterij. Staroslavensko *da* sadržavalo je takve semantičke i sintaktičke parametre koji su ga adekvatno suprotstavljali grčkom vezniku *ὅτι* u finalnom i objektnom

značenju. Izražavanje finalnog i objektnog značenja veznikom *da* prihvaćeno je kao norma od samog početka i to na temelju južnoslavenskih osobitosti staroslavenske sintakse. Objašnjenje »anomalije« u odnosu grčkog i slavenskog infinitiva treba tražiti u specifičnom karakteru grčkog infinitiva.

LESZEK MOSZYŃSKI: *KTO I KIEDY USTALIŁ SŁOWIAŃSKIE NAZWY DNI TYGODNIA* (223-230). Poljski kulturni povjesničar Józef Matuszewski utvrdio je da je slavenska »tjedna terminologija« (= nazivi dana u tjednu) nastala u 7. st. među Slavenima zapadnog obreda i da ju je stvorio pojedinac, vjerojatno neki latinsko-bavarski duhovnik. Kao povjesničar, on nije dovoljno uvažio filološko-lingvističku analizu bez koje se, po autoru, ovaj problem ne može riješiti. Na temelju takve analize Moszyński zaključuje da konačan oblik slavenskoj tjednoj terminologiji nije dao anonimni salzburški misionar u 7. st., već slavenski učitelj i nadbiskup sv. Metodije. Uzor mu je pri tome bio ciklus liturgijske godine od Uskrsa do Pedesetnice.

ALEKSANDER E. NAUMOW: *FRAGMENTY PSALMOWE W EWANGELIARZU OSTROMIRA* (231-240). Povijest upotrebe Biblije u slavenskom bogoslužju važna je za liturgiku, kodikologiju, tekstologiju i jezična izučavanja. Stoga je potrebno skupiti dijelove Biblije raštrkane po različitim slavenskim kodeksima na jedno mjesto, tj. napraviti usustavljenu kartoteku biblijskog materijala u slavenskim kodeksima. Ta kartoteka tre-

ba da ima dva dijela: 1. funkcionalni koji daje obavijesti o obrednoj iskorištenosti danog biblijskog stiha u slavenskom bogoslužju, upućujući i na promjene i na manje česte i tipične upotrebe i 2. topografski koji daje obavijesti o upotrebi određenog stiha kao citata ili reminiscencije u kasnijim slavenskim djelima. Da bi prikazao jednu moguću metodu rada na kartoteci, autor obrađuje psalmske citate u Ostromirovu evanđelistaru. Glavnu pažnju obraća na fragmente Sv. pisma koji nisu sastavni dio evanđelja, već se javljaju u rubrikama. U Ostromirovu je evanđelistaru takvih fragmenata 18.

ANICA NAZOR: *ĆIRILICA U GLAGOLJSKIM RUKOPISIMA* (241-252). Glavna je teza ovog priloga da su se hrvatski glagoljaši, uz glagoljicu, služili i ćirilicom i da su njome pisali jednako vješto kao i glagoljicom. Autorica to pokazuje na primjeru ćirilskih kolofona i bilježaka u glagoljskim rukopisima. Oni nude dovoljno dokaza za to da se ćirilica, a osobito bosančica, upotrebljavala na glagoljaškom području. Uz to su glagoljaši pisali i latinicom.

IGOR NĚMEC: *K ZAPADOSLOVANSKO-BALTSKÝM SHODAM (DEVERBATIVNÍ FORMANT *-ULJO)* (253-261). Važna su uporišna točka za rekonstrukciju dijalektalne diferencijacije praslavenskog jezika slaganje jedne skupine slavenskih jezika s nekom skupinom neslavenskih jezika. Osobit je pri tome položaj zapadnoslavenskih jezika koji se u nekim važnim crtama slažu s iranskim ili baltičkim je-

zicima. Zapadnoslavensko-baltiĉkom slaganju pripada i raširenost imenica muškoga roda tvorenih formantom *-uljo (prasl. -zljb). Taj deverbativni tvorbeni tip ima najviše paralela u češkom i poljskom, a mnogo manje u južnim i istoĉnim jezicima, a postojao je već u indoevropskom narjeĉju koje je osnova baltoslavenskih jezika. Njegovi se tragovi mogu naći u sve tri grupe slavenskih jezika. Tvorba tim formantom bila je u praslavenskom razvijena, ali je u južnim i istoĉnim jezicima postala neproaktivna, a i u zapadnim je jezicima njezina produktivnost u opadanju.

MARIJA PANTELIĆ: *MELODIJSKI ARHAIZMI USKRISNOG CIKLUSA U GLAGOLJSKIM KODEKSIMA* (263-274). Autorica obrađuje ĉetiri teksta velike starine koji su saĉuvani u hrvatskoglagoljskim kodeksima: objavljuje ih s paralelnim latinskim tekstem, daje povijest njihova nastanka i razvoja. Prvi je arhaizam Navještaj Uskrsa u fragmentu Barbanskog misala iz 1425. g. Drugi je 12 redaka Marijina monologa bizantskog pjesnika Romana Meloda koji su kao rezponzorij bili umetnuti u obrede nekih zapadnih liturgija. Staroslavenski tekst saĉuvan je u tri glagoljska misala iz 15. st.: Kopenhagenskom, Hrvojevu i Drugom vrbniĉkom. Treći je arhaizam Pohvala pĉeli ĉiji se staroslavenski tekst saĉuvao u nekoliko misala kvarnerskoga bazena: vatikanskom Illirico 4, Roĉkom i Kopenhagenskom. Ćetvrti je arhaizam jedna himna u uskrsnom obredu iz Trećeg vrbniĉkog brevijara koja je parafraza grĉkog tropara. Za prva tri ar-

haizma saĉuvani su u latinskim tekstovima i melodijski zapisi iz 11. st. Za grĉki tekst tropara i njegov latinski prijevod autorica ne zna melodijski oblik. Staroslavenski prijevodi nemaju saĉuvan melodiju, ali se tonalitet, dinamika i tempo pjevanja tih tekstova može rekonstruirati iz uputa u rubrikama (*poi v toni ... i sl.*).

JOHANNES REINHART: *EIN VERNACHLÄSSIGTER TEXTZEU-GE DES KIRCHENSLAVISCHEN »RÖMISCHEN PATERIKONS«* (275-297). Fragment teksta Dijaloga Grgura Pape iz zbornika br. 20 Ćudovskog manastira u dosadašnjim je raspravama o Dijalozima bio zanemaren. Tekst je iz 14. st. i pripada verziji A, ali se razlikuje od dosad poznatih verzija A₁ i A₂. Važan je za rekonstrukciju prateksta Dijaloga, jer je oĉuvao ispravna ĉitanja nekih mjesta koja su u drugim rukopisima iskvarena. Velika je njegova važnost i za rekonstrukciju leksiĉkog sastava prateksta. Leksik Ćudovskog rukopisa i njegova usporedba s drugim rukopisima Dijaloga pokazuje da se iskonski prijevod striktno držao grĉkog originala, da je u svim rukopisima došlo do znaĉajnih promjena u leksiku u odnosu na pratekst i da se određene pogreške u tekstovima svode na arhetip. Autor zakljuĉuje da se Ćud 20 odvojio od matice prije svih drugih poznatih rukopisa. Budući da su se verzije A₁ i A₂ odvojile već u Ćeškoj, to znaĉi da su u Rusiju stigle nezavisno i verzije A₁, A₂ i predložak Ćud 20, a to je još jedno uporište za tezu da su kulturni kontakti Rusije i Ćeške u 10. i 11. st. bili vrlo intenzivni.

RALF-PETER RITTER: *ZUR FRAGE DER ENTSTEHUNG DER SLAVISCHEN SPRACHBEZEICHNUNGEN AUF -(*SK-)INA* (299-305). Sufiks *-ina* za označavanje jezika nije sveslavenski. Samo se u zapadnoslavenskim jezicima i u slovenskom ovim sufixsom može tvoriti naziv za sve jezike. U drugim slavenskim jezicima takva je tvorba iznimna. Tri su moguća objašnjenja za ovakvu distribuciju tvorbe: 1. da se u svim jezicima radi o paralelnom, međusobno nezavisnom razvoju, 2. da je tvorba nastala prema istom stranom uzoru, iz jezika koji je mogao jednako utjecati na sve ove jezike i 3. pojava je nastala u jednom jeziku i iz njega se proširila u druge. Prvo objašnjenje nije vjerojatno, jer složeni formant *-*skina* nije praslavenski. Izvor kod drugog objašnjenja mogu biti samo njemački ili latinski. Za latinski govori činjenica da takvih oznaka za jezike nema kod pravoslavnih Slavena (kod Hrvata je njihovo odsustvo uvjetovano posebnim položajem latinskog obreda). Razložno je pretpostaviti, misli autor, da je takva imenica na *-ina* prvotno značila »prijenos latinskog predloška na narodni jezik«, zatim »prijevod na narodni jezik« uopće i odatle je postala oznaka i za sam taj jezik. Tvorba je nastala u panonsko-moravskoj crkvenoj provinciji, a to znači da se u slovenskom i češkom radi o nezavisnim tvorevinama. Iz češkog se ovaj način označavanja proširio u poljski i lužički.

НИКОЛАЙ Н. РОЗОВ: *ОБ ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНОМ ЗНАЧЕНИИ ВЫХОДНЫХ ЗАПИСЕЙ И*

ПРИПИСОК РУССКИХ КНИГОПИСЦЕВ XI – XV ВВ. (307-313).

Uvodni zapisi i pripisi (postskripti) već se u najstarijim ruskim knjigama iz 11. st. primjetno razlikuju obimom i sadržajem, kako međusobno, tako i od odgovarajućih zapisa u bizantskim knjigama. To pokazuje da ruski pisari nisu bili samo prepisivači, već da ih se s pravom može nazvati »knjižnicima«. Naravno, nisu se svi uzdigli do visina književnog stvaranja, ali i kod onih koji se samo ispričavaju za greške prisutan je element stvaralaštva. Navedeni primjeri pokazuju da su se već u 11. st. оформили različiti vidovi zapisa i pripisa: 1. zapisi s određenim zbirom elemenata obaveznih za naručene knjige i 2. zapisi s elementima koji nisu obavezni i nemaju stereotipnih formula. U idućim se stoljećima formular zapisa nastavio razvijati i obogaćivati novim sadržajima. U 15. st. su se pri prepisivanju starih rukopisa često mehanički prepisivali i uvodni zapisi. Autor to motivira željom da se i oni sačuvaju kao dragocjena svjedočanstva. Tradicija takvih zapisa produžava se i u tiskanim knjigama.

JERZY RUSEK: *КАМИЛЯ 'WIELBLĄD, ΚΑΜΗΛΟΣ'* (315-320). Riječ *kamila* u suvremenom je bugarskom jeziku leksički balkanizam. Osim u bugarskom, makedonskom i hrvatskom ili srpskom, poznata je i u rumunjskom i albanskom. U najstarijim staroslavenskim (po autoru starobugarskim) spomenicima grčko *κάμηλος* prevedeno je s *velbǫdzь* što je stara posudnica iz gotskog (*ulbandus*), gdje je posudeno iz grčkog (*ἐλέφας, ἐλέ-*

ϕαυτος »slon«), a u grčkom je iz nekog orijentalnog izvora. Prvotni je slavenski oblik bio *vzlbqdъ što je konaminacijom s pridjevom *velii, velikz* preoblikovano u *velbbqdъ*, a ovo često pučkom etimologijom u *velbbldъ*. Ta riječ nije sačuvana u bugarskom jeziku, već ju je zamijenila grčka posudnica *kamilb, kamila*. Zamjena počinje već u 12. st., a primjeri iz srpske i hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga su iz 15. st. i 16. st. Uz to, u crkvenoslavenskim se spomenicima javlja i oblik *kamel*, a u hrvatskom ili srpskom, prema Akademijinu rječniku, zabilježen je tek od 17. st. Naziva *kamila* u crkvenoslavenskim spomenicima nema. To je kasnija posudnica izvedena iz novogrčkog augmentativnog oblika *καμήλα*. U bugarskom je posvjedočena od 17. st., a u hrvatskom ili srpskom od 16. st. s tim da se već u 15. st. koriste oblici *kamilija* i *kamilja*. U bugarskom je danas osnovni postao naziv *kamila* kao i u istočnoj varijanti hrvatskog ili srpskog. U hrvatskom književnom jeziku prevladao je naziv *deva*, turcizam posuđen u 17. st.

JOSIP TANDARIĆ: **CANON MISSAE U PARČIĆEVU MISALU** (321–327). Način na koji je Dragutin Parčić priredio staroslavenski Rimski misal 1893. dosad nije bio istražen. Obično se kaže samo da je polazio od najboljih hrvatskoglagoljskih rukopisa 14. st. Josip Vajs je govoreći o odnosu Parčićeva misala i vatikanskog misala Illirico 4 ustvrdio da im je kanon isti. Autor konstatira da su razlike znatno brojnije od onih koje je utvrdio Vajs. Međutim, njega u prvom redu zanima

kako je Parčić redigirao tekst kanona i zaključuje da se pri tome oslanjao na hrvatskoglagoljsku tradiciju, ali i na Karamanovo izdanje misala iz 1741. godine i to puno više negoli bi se to na prvi pogled moglo pretpostaviti. Uz ta dva izvora, treba računati i na utjecaj tadašnjih izdanja kanonskih staroslavenskih spomenika. Parčić se, redigirajući kanon, najčešće priklanjao Karamanovu misalu, mnogo rjeđe vraćao se na stari tekst (Illirico 4), a posve rijetko posizao je za novim prijevodom.

VOJTĚCH TKADLČÍK: **PRVNÍ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU A BESĚDY SV. ŘEHORE VELIKÉHO: (329–334)**. Autor pokazuje (navodnu) misaonu ovisnost Legende o sv. Václavu o Dijalozima Grgura Pape. Odjeci Dijaloga u Legendi, i to već u osnovnom tekstu iz 10. st., navode autora na misao da su u Češkoj bili poznati i prevedeni već u doba sv. Václava (10. st.), a ne u 11. st. kako tvrdi F. V. Mareš. On dalje zaključuje da je prevoditelj Dijaloga možda i sam autor Legende. Svakako je to bio dobro obrazovan čovjek koji je znao i latinski i grčki. Poznavanje grčkoga u Češkoj u početku 10. st. može se više očekivati nego u 11. st. Stoga nije nerealan pretpostaviti da je i sv. Václav od nekog svećenika, možda baš od autora Legende, naučio i grčki pa je mogao čitati grčke knjige bez greške kako govori Vostokovska redakcija. Autoru se ne može zaniijekati maštovitost i originalnost u zaključivanju, ali je pitanje da li će se ti zaključci moći tako lako i dokazati.

ВЛАДИМИР Н. ТОПОРОВ: *СТ.-СЛ. *ДРЪЗ- (*ДРЪЗ-) & *МЫСЛ-. К ПРОБЛЕМЕ РЕКОНСТРУКЦИИ* (335-346). Pri analizi staroslavenskih riječi s korijenom *дръз-* pažnju privlače dvije osobitosti u njihovoj distribuciji: one u nekim situacijama teže povezivanju s leksemima semantičkog kruga »riječi i djela«, a u drugim situacijama k nezavisnoj, izoliranoj upotrebi ili povezivanju s glagolima u infinitivu. Analizom materijala autor utvrđuje da je staroslavensko *дръз-* povezano s tri sfere: misli, riječi i djela, što još bolje pokazuju kasniji crkvenoslavenski tekstovi. Ta je shema još izrazitija u suvremenom ruskom jeziku, a javlja se i u nizu drugih slavenskih jezika. Zbog raširenosti takve sheme, mora se pretpostaviti da je ona bila već praslavenska. Zato autor za praslavenski rekonstruirati svezu **dbrz- & mysl-*, tj. tročlanu razdiobu za korijen **dbrz-*, gdje **dbrz-₁* predstavlja unutarnju drzost (misli, um, srce), **dbrz-₂* je u vezi s glagolima govorenja, a **dbrz-₃* je u sferi djelovanja. Važna je crta ove sheme povezanost s arhaičnom mitološkom trijadom misao-riječ-djelo koja je potvrđena u raznim indoevropskim tradicijama, što upućuje na indoevropsku starinu ove praslavenske sheme. Praslavenskom rekonstrukcijom sveze *dbrz- & mysl-* dopunjuje se već utvrđeni sanskrtski i grčki red.

DORĐE TRIFUNOVIĆ: *PRO-ROČANSKI SPIS O VREMENU VELIKE SEOBE SRBA* (347-350). Proročanski spis nepoznatog srpskog pisca iz 17. st. koji govori o zadnjem desetljeću tog stoljeća sačuvan je u dva pri-

jepisa: stariji je u hilendarskom zborniku zvanom Tikara iz treće četvrtine 17. st., a mlađi je u jednom zborniku srpske redakcije iz 18. st. Proricanja su u spisu raspoređena po godinama (od 1690. do 1700). O izvornosti spisa za sada je još teško govoriti. Autor objavljuje u cijelosti tekst iz hilendarskog zbornika.

PAVEL TROST: *DIE ALT-TSCHECHISCHEN »OLMÜTZER ERZÄHLUNGEN«* (351-361). U jednom kodeksu Olomoucké sveučilišne knjižnice iz 1482. nalazi se zbirka od 25 kratkih priča poznatih kao »Olomoucké priče« (Olomoucké povídky). Izdao ih je E. Petřů 1958. g. Priče se mogu svesti na latinska Exempla, ali za većinu nisu poznati neposredni latinski predlošci pa je pitanje u kojoj mjeri odstupanja od poznatih latinskih Exempla treba pripisati staročeškom prevoditelju ili priređivaču. Narativna je struktura priča različita. Zajednička im je samo crkveno-katolička tendencija. U tematskom krugu dominiraju duhovni elementi, a teme su najvećim dijelom poznate iz zbirke Exempla i srednjovjekovne latinske literature. Samo za sedam priča nisu pronađene nikakve paralele, ali i one su vjerojatno preuzete. Katalog tema pokazuje da je neodrživa teza o Olomouckim pričama kao dokazu laicizacije literature, no češki prijevod potvrđuje da zbirka nije bila zamišljena kao »Promptuarij« za propovijedi, ali se ne može ni pretpostaviti da je kodeks služio kao lektira za građansku publiku. Autor zaključuje da je to beletristika čija je svrha *prodesse et delectare*.

RUDOLF TUREK: *DAS WORT »INTEREA« BEI WIDUKIND VON CORVEY* (363-370). Kratki odlomak na početku poglavlja II/3 Widukindove Saske povijesti često se uzima u obzir pri određivanju godine smrti sv. Václava. Posebno značenje ima pri tom riječ *interea*. Da bi odredio vremenski odnos koji ona izriče, autor analizira i 12 drugih pojava te riječi kod Widukinda i zaključuje da ta riječ ne označava nikakvu pouzdanu kronologiju, već znači otprilike »negdje u međuvremenu« (irgendwann inzwischen). Zatim razmatra Widukindovo mjesto u tadašnjoj kronistici i zaključuje da je on bio daleko od tadašnjih svjetsko-povijesnih zbivanja. Karakteristično je npr. da on ne zna ni ime sv. Václava. Krajnji je zaključak autorov da se početak poglavlja II/3 Widukindove kronike ne može uzeti kao argument pri određivanju godine smrti sv. Václava. Time otpada jedina potpora za datiranje smrti u 935. godinu.

АНАТОЛИЙ А. ТУРИЛОВ: *НОВЫЙ СПИСОК ВОСТОКОВСКОЙ ЛЕГЕНДЫ* (371-377). Prilog opisuje dosad zanemareni i nepoznati tekst Žitja sv. Václava koji pripada Vostokovskoj redakciji, a dio je minejnog homilijara (tržastvenika) koji se danas čuva u GBL u Moskvi pod signaturom OR GBL, sobr. Vifanskoj duhovnoj seminarii (f. 556), № 91. Tekst je vrlo blizak, ali ne i identičan, dosad jedinom poznatom rukopisu ove redakcije u Rumjancevskom zborniku. Ta su dva rukopisa samostalni izbori iz nekog većeg zbornika. Svojim karakteristikama i razlikama prema Rumjan-

cevskom, ovaj rukopis daje malo novoga za povijest teksta Vostokovske legende. Njegovo je značenje u tome što potvrđuje vezu te redakcije Žitja sv. Václava s homilijarom (i Rumjancevski je dio homilijara) i omogućuje da se govori o postojanju stabiliziranog teksta legende već u vrijeme postojanja protografa oba rukopisa, tj. prije konca 15. st. Uz to, on svjedoči da je ta redakcija bila poznata ne samo u Novgorodu, već i u sjeveroistočnoj Rusiji.

STANISŁAW URBAŃCZYK: *DIE WORTBILDUNG DER EHEMALIGEN -O, -E, -Ę -DEKLINATION IM ALTPOLNISCHEN* (379-383). Autor obrađuje tvorbu staropoljskih imenica srednjega roda sa statističkog i semantičkog gledišta. (Drugdje je obradio tvorbu imenica ženskog roda). Donosimo ukratko njegove zaključke u kojima uspoređuje imenice ženskog i srednjeg roda: 1. imenica ženskog roda mnogo je više (oko 2300) od imenica srednjeg roda (oko 550), 2. kod feminina ima mnogo naziva za životinje, a u sr. rodu pojavljuju se samo nazivi za neodrasla živa bića, 3. u a-deklinaciji javlja se veća grupa riječi koje označavaju vršitelje radnje, čega u sr. rodu nema, 4. u a-deklinaciji malo je zbirnih imenica tvorenih sufiksom *-ina*, a u sr. rodu je mnogo takvih imenica sa sufiksom *-e* (<-ije), 5. u a-deklinaciji rijetke su tvorenice sufiksom *-ba* za označavanje radnje. Odgovaraju im brojne imenice sr. roda sa sufiksima *-cie*, *-nie*, *-enie* čije postojanje čini nove tvorenice sufiksom *-ba* suvišnim, 6. u a-deklinaciji malo je imenica sa sufiksom *-izna* za feudalna davanja i

preze, a u sr. rodu mnogo je takvih imenica sa sufiksom *-stwo*, 7. u a-deklinaciji malo je apstraktnih imenica sa sufiksom *-ina*, *-izna*, a u sr. rodu puno ih je sa sufiksom *-stwo*. Mnoge su od njih ujedno i zbirne imenice. 8. U a-deklinaciji pet sufiksa tvori oko 2000 imenica, a ostala 44 sufiksa samo 300. Šest sufiksa sr. roda tvori oko 450 imenica, a 70 riječi raspoređeno je na ostalih 9 sufiksa. To znači da je u obje grupe velika koncentracija na mali broj sufiksa. 9. U tvorbenom sustavu imenice sr. roda bez sumnje su na periferiji. Sufiksi nisu tako brojni kao kod ženskog roda, a i slabo su produktivni. To ipak ne znači da sr. rod nestaje. Podupiru ga brojni deverbativi na *-cie*, *-nie*, *-enie* koji se mogu tvoriti praktično od svih glagola i poimeničeni pridjevi zamjeničke deklinacije. 10. U obje je grupe motivacija prozirna; složeni se sufiksi javljaju samo iznimno i najvećim se dijelom tu radi o novotvorenica.

JOSEF VACHEK: *PROBLEMS OF TRANSLATING PRAGUE SCHOOL THESES INTO ENGLISH* (385-398). Autor objašnjava razloge zbog kojih izvorni jezik praških Teza nije bio engleski (iako su dva člana komiteta bili anglisti) i zbog kojih su Teze na engleski prevedene tek nakon pola stoljeća. Zatim kritizira dva engleska prijevoda Teza u usporedbi sa svojim prijevodom i pokazuje koji su osnovni preduvjeti za prevođenje Teza na druge jezike: 1. prvi je preduvjet posebno poznavanje pojmovnog su-

stava teorije, 2. prevoditelj mora uzeti u obzir i pojmovni sustav blizak budućem čitatelju sa svim razlikama i podudarnostima tih dvaju sustava, 3. bitan je preduvjet i pouzdano poznavanje oba jezika, jer razlike mogu biti i posljedica strukturnih razlika između jezika izvora i jezika cilja, 4. prevoditelj mora uzeti u obzir i vremenski činilac, jer su neki pojmovi u izvornom češkom tekstu u idućim desetljećima sadržajno modificirani (npr. pojam fonema).

БОРЯНА ВЕЛЧЕВА: ЗА БУКВАТА Ψ В ГЛАГОЛИЦАТА (399-400). U vezi sa slovima za glas *i* u glagoljici postavljaju se ova pitanja: Da li su sva tri znaka za *i* iskonska? Da li se Ψ i Φ od početka koriste u brojnoj vrijednosti 10? Kada su i kakve promjene nastupile u distribuciji i funkciji tih slova? Kakvi su im bili prvotni nazivi? U ovom prilogu dobivamo još jedan odgovor na ta pitanja. U Abecedariumu Bulgaricum slova Φ i Θ nalaze se na 10. i 11. mjestu, a nazivi su im *ize* i *ize i*. Slovo Ψ nalazi se između *t* i *f* (na mjestu »укъ«), a naziv mu je *hic*. Autorica zaključuje da to možda nije greška, već da je to prvotno mjesto i naziv toga slova. Ako je to točno, onda treba pretpostaviti da slovo Ψ nije kombinacija dva *o* ili *o i* ižice, već *o* i obrnutog slova Ψ . Ovakva hipoteza pomaže da se objasni: 1. niz promjena u fonetskoj vrijednosti i distribuciji slova Ψ u spomenicima 11. st. i 2. kolebljivo mjesto tog slova u abecedarijima.

JOSEF VINTR: *ŽALTAŘ MUZEJNÍ SE STAROČESKÝMI GLOSA-MI* (401-424). Staročeške glose uz psalme i kantike iz latinskog konvoluta XIVD 13 Knjižnice Narodnog muzeja u Pragu datirali su dosadašnji istraživači na kraj 13. st., a izdao ih je jedino A. Patera 1879. i to abecednim redom. Zapis glosa datira autor u prva tri desetljeća 14. st., ali kaže da je to prijepis starijeg predloška. Zatim ukratko opisuje lingvističke osobine i objavljuje glose onim redom kako se nalaze u psalmima i kanticima u rukopisu. Nakon toga rješava problem nastanka glosa polazeći od filološke analize glosa i njihova odnosa prema latinskom originalu. Važna je za nastanak glosa spoznaja da niz glosa ne odgovara latinskom tekstu uz koji su zapisane. Pokazuje se da su glose povezane s komentarom psaltira, točnije s tekstom *Explanatio* Anselma Laonskoga. To znači da prvotno (u predlošku) njima nije bio glosiran sam psaltir, već njegov komentar, što potvrđuje činjenica da su glosirani samo oni kantici koje komentira Anselmo. Spoznaja o domaćem podrijetlu glosa i o njihovoj ovisnosti o latinskim srednjovjekovnim

egzegetskim tekstovima baca novo svjetlo na niz tvrdnji o ovisnosti najstarijeg češkog prijevoda psaltira o crkvenoslavenskom ili njemačkom psaltiru. Glose su i svjedok visoke razine praške kaptolske škole u 13. st., jer pokazuju da su njezini učitelji ovladali egzegetskom literaturom svoga vremena.

GÜNTHER WYTRZENS: *ZUR POETIK DES KIRCHENSLAVISCHEN ST. WENZELS-OFFIZIUMS* (425-427). Umjetničko sredstvo kojim se nepoznati, ali pjesnički nadareni tvorac službe sv. Václavu rado služio bila je aliteracija, odnosno »Lautinstrumentierung innerhalb der einzelnen Kola oder Abschnitte«. Autor detaljno obrađuje ovu pojavu i nakon iscrpne prezentacije utvrđuje da su ključni pojmovi službe *světъ*, *памѣть* i *прѣ-* (svjetlo, sjećanje ili spomen i obilježje dobrih osobina) često zastupljeni i u glasovnoj organizaciji teksta.

Kako je vidljivo iz ovog prikaza, gotovo svi članci zanimljivi su za paleoslaviste kako svojom tematikom, tako i rezultatima.

Milan Mihaljević